

Η ΟΡΧΗΣΤΡΑ

Σημειώσεις Γεωργίου Κανδρεβιώτη

«Ορχήστρα» ονομάζεται ένα σύνολο από εκτελεστές μουσικών οργάνων που εκτελούν ένα δομημένο μουσικό έργο.

Η λέξη προέρχεται από το ρήμα «ὀρχοῦμαι» (=χορεύω, λικνίζομαι, σέρνω τον χορό). Στην αρχ. Ελλάδα «ορχήστρα» ονομαζόταν το μέρος του θεάτρου όπου δρούσε ο χορός. Περί τον 17^ο αι. «ορχήστρα» ονομάστηκε το μέρος της όπερας όπου τοποθετούντο οι εκτελεστές των μουσικών οργάνων. Ο όρος έλαβε την σύγχρονη έννοια περί τον 18^ο αι.

Μια ορχήστρα μπορεί να είναι ολιγομελής (7-8 εκτελεστές) ή πολυμελής (90 και πλέον εκτελεστές). Σύνολο με μικρότερο αριθμό οργάνων ή εκτελεστών (από 2 έως 7) δεν θεωρείται ορχήστρα.

Κατά την εκτέλεση ενός έργου τα όργανα της ορχήστρας συγκροτούν ομάδες («οικογένειες»). Κατ' αυτόν τον τρόπο σχηματίζονται οι ομάδες των εγχόρδων, των πνευστών, των κρουστών και, κατά περίπτωση, των ιδιοφώνων, των πληκτροφόρων κλπ.

Τον συντονισμό της ορχήστρας, τη μουσική κατεύθυνση και ερμηνεία αναλαμβάνει ο «Μαέστρος», («Conductor»), ο οποίος ονομάζεται και «Διευθυντής» τής ορχήστρας.

Σήμερα τα βασικά είδη ορχήστρας ως προς την σύστασή της είναι:

i. Ως προς το μέγεθος:

- «Συμφωνική ορχήστρα», (πλήρης ορχήστρα)
- «Ορχήστρα δωματίου» ή «Camerata», (περιορισμένος αριθμός εκτελεστών)

ii. Ως προς σύσταση:

- «Ορχήστρα εγχόρδων»
- «Ορχήστρα πνευστών»

iii. Ως προς τη λειτουργικότητα:

- «Μπάντα» (στρατιωτικού τύπου, συγκροτημένη από πνευστά και κρουστά).
- «Ορχήστρα Ελαφράς (ή «ποικίλης») μουσικής»

Βέβαια, είναι δυνατόν, ένα ορχηστρικό σχήμα να σχηματιστεί ιδιότυπα.

Την τέχνη και τον τρόπο σύνθεσης για ορχήστρα διδάσκει το γνωστικό αντικείμενο «ενορχήστρωση».

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η ορχηστρική τέχνη πάντοτε επηρεάζεται άμεσα από την χρήση της ορχήστρας στην καλλιτεχνική πράξη, από την εξέλιξη της τεχνικής των οργάνων και από τις δεξιότητες των μουσικών.

- Πρώιμες μορφές ορχηστρικών συνόλων: Μεσαίωνας (9^{ος}-15^{ος} αι.) & Αναγέννηση (15^{ος}-17^{ος} αι.)

Την εποχή εκείνη σχηματίζονταν διάφορα οργανικά σύνολα, κυρίως πνευστών και κρουστών. Τα ορχηστρικά αυτά σχήματα έπαιζαν σε πανηγύρεις, σε κοινωνικές εκδηλώσεις κλπ. σε ανοιχτούς ή κλειστούς χώρους. Η ενορχηστρωτική σκέψη ήταν πρωτόλεια, καθώς τα όργανα μιμούντο, κυρίως, και επαναλάμβαναν ή συνόδευαν το τραγούδι της ανθρώπινης φωνής.

- Η Baroque ορχήστρα (17^{ος}-18^{ος} αι.)

Περί το μέσον του 17^{ου} αι. δημιουργείται η “baroque” ορχήστρα. Το κύριο σώμα της baroque ορχήστρας απαρτίζεται από έγχορδα, ενώ διακρίνονται δύο ομάδες οργάνων:

α') Η ομάδα του “basso continuo” (= «συνεχές μπάσο»).

“Basso continuo” είναι σύστημα συνοδείας των solo οργάνων (ή φωνών) της baroque εποχής. Κατά το σύστημα αυτό, το solo μέρος παισιώνεται από ένα βαθύφωνο όργανο (πχ.: viola da gamba ή violoncello ή bassoon κλπ), το οποίο εκτελεί την γραμμή του μπάσου, ενώ, συγχρόνως, ένα «πολυφωνικό» όργανο (πχ.: cembalo ή orgue ή lute κλπ) συνοδεύει αυτή τη γραμμή με συγχορδιακούς σχηματισμούς.

β') Η ομάδα των solo οργάνων ή «οργάνων μελωδίας». Σε αυτά περιλαμβάνονται όργανα όπως violin, flute, oboe, bassoon, trumpet κλπ. και συνδυασμοί αυτών.

Την ίδια εποχή δημιουργείται η όπερα και η ορχήστρα εντάσσεται στις υπηρεσίες της, λαμβάνοντας θέση και στο θέατρο. Η έννοια του μαέστρου (με την σύγχρονη αντίληψη) δεν υπάρχει στην "baroque" ορχήστρα, την οποία τότε διευθύνει ο ίδιος ο συνθέτης, κυρίως από το cembalo.

- Η Κλασική συμφωνική ορχήστρα (18^{ος}-19^{ος} αι.)

Με την πάροδο του χρόνου αρχίζει να απασχολεί τους συνθέτες το ηχόχρωμα και να γεννιέται η ενορχηστρωτική σκέψη, πράγμα που επηρέασε την σύσταση της ορχήστρας. Περί το μέσον του 18^{ου} αι. («προκλασική εποχή»), η ορχηστρική τεχνική χρησιμοποιεί τις ενορχηστρωτικές καινοτομίες των συνθετών της «Σχολής του Μάνχαϊμ». Αυτές είναι:

1. Εμπλουτισμός της ορχήστρας με πνευστά.
2. Κυριαρχία της «ομοφωνικής» γραφής και υποχώρηση της «πολυφωνικής».
3. Εγκατάλειψη του basso continuo και απομάκρυνση των πληκτοφόρων.
4. Ανάπτυξη των «χρωματισμών» (*f, p* κλπ) και των ενδιάμεσων δυναμικών (*crescendo, diminuendo, sfz* κλπ).
5. Καθιέρωση διαφόρων ερμηνευτικών και ηχοχρωματικών τεχνικών (*tremolo, pizzicato* κλπ).
6. Εξέλιξη της φόρμας με την εμφάνιση ενός δεύτερου θέματος στο 1^ο μέρος της Συμφωνίας (φόρμα «διθεματικής σονάτας»).

Από την ορχήστρα αυτή γεννιέται μεταξύ 18^{ου} & 19^{ου} αι. η «κλασική» ορχήστρα. Αυτή στη βασική της δομή περιλαμβάνει: 2 Flutes, 2 Oboes, 2 Clarinets, 2 Bassoons, 2/4 Horns, 2 Trumpets, Timpani, & Strings. Συχνά προστίθενται σε αυτήν piccolo, trombones, harp και κάποια κρουστά (percussion), όπως triangle, tambourine, cymbals. Η ορχήστρα τώρα δίνει συναυλίες σε κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες συναυλιών και λόγω του όγκου που αποκτά εμφανίζεται η ανάγκη για την ύπαρξη μαέστρου.

- Η ορχήστρα κατά τον Ρομαντισμό (19^{ος} αι.)

Κατά τον 19^ο αι. (1830-1900) εξελίσσεται η «ρομαντική» ορχήστρα. Στην βάση την κλασικής ορχήστρας χρησιμοποιείται πλέον αυξημένος αριθμός οργάνων, ιδιαίτερα πνευστών (κυρίως χάλκινων) και κρουστών. Επίσης συμμετέχουν κατά περίπτωση όργανα διάφορα, χωρίς συγκεκριμένη αναλογία. Την ίδια περίοδο δημιουργείται και η «μεγάλη συμφωνική» ορχήστρα, η οποία περιλαμβάνει περισσότερους από 100 εκτελεστές.

- Η ορχήστρα κατά τον 20^ο αι.

Τώρα η ορχήστρα σχηματίζεται διατηρώντας μεν στον πυρήνα της την βασική σύστασή της, αποκτά, όμως, περισσότερη ελευθερία και μεγαλύτερη ευελιξία προσαρμογής, ώστε να εντάσσει όργανα κατά τις επιταγές εκάστου έργου.

Βιβλιογραφία:

- Michels Ulrich: «Ατλας της Μουσικής» (Εκδ. Νάκας)
- Wikipedia